

Beszélgetések a kortárs egyházzenéről – I.

1993. januárjában a Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszéke meghívta Jeney Zoltán zeneszerzőt, hogy tartson előadást a modern zeneszerzés és az egyházzene viszonyáról. Az előadás után Dobszay László és Jeney Zoltán – később a hallgatók bekapcsolódásával – hosszú és eleven beszélgetést folytatott, nemcsak az előadás tartalmáról, hanem abból kiindulva sok érdekes és fontos témáról. Hasznosnak látszana a közel 2x3 órányi anyagról készült hangfelvételt lejegyezni és folytatásokban (kissé megszerkesztve) közölni. Addigis, míg erre módunk lesz, egy rövidebb részletet gondolatébresztésül itt bemutatunk. A szöveget csak igen csekély mértékben stilizáltuk, így az olvasó tekintse azt inkább egy spontán beszélgetés és közös töprengés jegyzőkönyvének, semmint kiérlelt állásfoglalásnak.

Dobszay László: Induljunk ki abból, hogy a kortárs zenét a mai ember általában nem érti. A koncertteremben is igen kevesen fogadják el, a templomban pedig úgyszólván senki sem fogja érteni. Mi következik ebből? Nézzük azt a változatot, amikor azt mondjuk, hogy vegyük tudomásul: a XX. század nem kedvez egy új egyházi zene megteremtésének. Tehát az egyházzenének ki kell választania saját történelmi múltjából a legértékesebbet, és azt kell kultiválnia, azzal kell élnie. Ez nem teljesen abszurd állásfoglalás. Végülis a katonák sose fognak dodekafón indulókra lépni. Az óvodások mindig is a „Süss fel nap”-ot fogják énekelni. Tehát lehetséges, hogy egy adott zenei szükségletet nem saját korunk, hanem az adott szempontból legjobb kor zenéjével elégítünk ki. Ezért nem teljesen abszurd azt mondani, hogy az egyházzenének volt egy (vagy több) fénykora, a mai egyházzene érje be azzal.

A második lehetőség – s ez az, amit én teljesen elutasítok –, hogy azt mondjuk: „gyertek, XX. századi zeneszerzők, írjatok népszerű zenét!” Ez a „szocreál”, aminek pontosan megvan az egyházzenei megfelelője, mondhatni az egyházzenei szocreál. És ez az út nem vezetett sehová, nem vezethetett igazi zenéhez. Lehet, hogy Szabó Ferencék, Szervánszkyék nemzedéke egyikét jó művet hátrahagyott, de a szocreál mint egész jelenség végülis nem produkált maradandót. És ezt most fogadják egészen egyéni véleményként: én úgy látom, hogy az egyházzeneben sem jobb a helyzet. A Magyar Kórusnak mint kórusmozgalomnak halhatatlan érdemei vannak. De mint zeneszerzői mozgalom – szerintem – kevés értéket hagyott hátra. Nem zene igazán. Ha voltak tehetséges zeneszerzők, s azok zeneszerzőként járták volna a maguk útját, valószínűleg másképpen történik minden. „Rá lehet állni” egy programra, hogy a kórusoknak ilyen és ilyen zenét kell írni, az is lehet, hogy a köztetszésnek megfelelő, a kórusoknak jól énekelhető, fogyasztható, hatásos zene születik. De ez egy szocreál, a harmincas évekbeli szocreál. Így szerintem ez egy zsákutca.

Harmadik lehetőségként az kínálkozna, hogy egy zeneszerző megkísérel úgy tenni, mint Bartók tett, amikor gyermekdalokat, gyermekkórusokat írt. Ihletét megpróbálta eleve abba az irányba forgatni, hogy az adott célnak

megfeleljen a mű. Egy ilyen cél éppenséggel lehet a közérthetőség, az egyhá-
zisasság, a liturgikus jelleg. Ilyen megkötéseket a zene vállalhat. Vegyük pél-
dával azt, hogy a liturgiában vannak terjedelmi korlátok. Egy zeneszerző nem
teheti meg, hogy liturgikus zeneként huszonöt perces műveket ír, mert ez
nem reális. Tehát a fantáziáját úgy kell mozgatnia, hogy a Kyrie beleférjen
két és fél percbe. Erre „rááll” a fantáziája, és vagy létrejön belőle valami érté-
kes, vagy nem. Ez függ a zeneszerzői alkattól is. Ezt nem elég „akarni”. Le-
hetséges, hogy egy zeneszerzőnek megvan a szándéka egy cél megvalósításá-
ra, de a megvalósítás nem laboratóriumi körülmények közt történik: most
egy népdalt, népszerű zenét fogok írni. Ezt el lehet határozni, de azután ez a
szándék belekerül az illető zeneszerzői alkatába, és minden ott fog eldőlni.

Tehát szerintem vagy ki kell zárni a XX. századot – úgy, ahogy van – az
egyházzenéből, vagy, ám legyen, aki úgy gondolja, hogy az egyházi szocreál
követhető, vagy pedig meg kell kísérelni a legnehezebbet: a zeneszerző szá-
mára indítékokat, megrendeléseket, eligazításokat, adunk, utána hagyjuk őt,
hogy ezzel a feladattal a vállán a saját útját járja. S majd húsz év múlva újra
föltesszük a kérdést: most ebből kijött-e valami, vagy sem.

Soós András: Azt hiszem, a zene, így az egyházzene hatása sokkal bonyo-
lultabb és áttételesebb annál, semhogy a közérthetőségnek ilyen kitüntetett
szerepe lenne a megítélésében. Mert hol marad a megdöbbenés, a rácsodál-
kozás, a meghatódottság, ha csak azt várom el a zenétől, hogy azon a szinten
mozogjon, amit például a hívők is el tudnak énekelni? Egy kissé magasabb
színtet is megcélozhatunk, mint a mindennapi, a „beszélt” zenei nyelv. Én
bátrabb lennék, ami a közönségnevelést illeti. Tehát bátrabban adagolnék
olyan zenéket, amelyek esetleg már bizonyos próbákat kiálltak. Ez a próba
lehet akár az egyházzeneért felelős ember személyes élménye is. Miért nem
képzeltetnénk el egy kántort, akinek vannak bizonyos élményei a kortárs ze-
néről, és ő a saját őszinte tapasztalata alapján úgy gondolja, hogy ezt vagy
azt a zenét fel lehet mutatnia a közönségnek?

1. *hallgató:* De azt joggal elvárhatom, hogy a hívő jó érzéssel menjen ki a
templomból.

D. L.: Azt hiszem, az valóban egyik dolog, hogy a hívőközösség feléri-e
ésszel az adott zenét, és egy másik dolog, hogy nem kelt visszatetszést
benne. Biztos, hogy egy Mozart-misét sem ért föl a közönség ésszel. Bach
zenéjét sem. Az egész reneszánsz egyházzenét sem, Palestrinát sem. De
nem volt e zenékben semmi, ami visszatetszést keltsen a hívőben. Egy-
szólván még ha nem is „érti” a hívő zenét, az tényleg nem történhet meg,
hogy olyan diszsonancia keletkezzék a zene és a hívőközösség között, ami
undort kelt.

1. *hallgató*: Tehát mindenképpen elvárható, hogy a hívő úgy érezze, misét hallgatott. Nem zeneileg értem, hanem hogy a mise számára mise maradjon, s ezt ne rontsa meg a zene.

Jeney Zoltán: Az az érzésem, hogy ezt a konfliktust egyrészt fel kell vállalni, másrészt tudni kell, hogy elkerülhetetlen. Ezt a zenetörténet számos példája alapján állíthatom. Nyugodtan mondhatta volna Bach is, hogy márpedig én többet be nem teszem oda a lábomat, ahol engem így fogadnak. Vegyük csak az „Ach Gott und Herr” négyzólamú korált (a B-dúr letétet). Milyen egyszerű a dallamkezdet: lefelé négyhangú skálamenet, ugyanúgy fölfelé. I. fok. V. fok. II. fok nagyterccel, V. fok. De ahogy fölfelé kanyarodik, ezek az akkordok hangzanak (alulról kezdve mondom): esz-a-c-f; desz-b-f-g; c-esz-fisz-a. Még csak a kezdetén vagyunk annak, ami e kóralban történik. Az utolsó sorban parallel domináns-kvintszextakkordok mennek föl a dallamnak ugyanezre a hangjaira: a-esz-f; h-d-f-g; cisz-e-g-a; a sorozat másfél ütemmel később folytatódik: d-f-asz-b. Azután esz-moll jön, és különféle késleltetésekkel erről zár le szépen B-dúrban. B-dúrban kezdődött, B-dúrban végződött; közben minden diszszonancia elő volt készítve. Csak ember legyen a talpán, aki leéneklei. Aki ezt annak idején hallotta, az azt hitte, hogy megbolondult a szerző, mert ilyen nincsen. Még azt is el tudom képzelni, hogy azok, akik a koráldallamot énekelték, azok is eltévelyedtek amiatt, ami alatta szólt.

D. L.: Én ennek ellenére G.-vel értek egyet. Azt gondolom, hogy a hívőközösség érzeke egy végső szempont; de nem pozitíve, ti. hogy az emberek igényeit kell kielégítenünk, hanem negatíve: ne tegyünk olyat, ami az embereket felbosszantja. Az emberek igényeit nem szabad kielégíteni. Többek között azért, mert az emberek általában a legrosszabbat igénylik. Tehát jót kell adni. De bízni kell abban, hogy a legjobban is találunk olyant, ami nem bősítí föl az embereket.

1. *hallgató*: Akkor azt kérdezem, van-e olyan kortárs mű, ami ezt az igényt kielégíti? Létezik-e ilyen? Meg lehet-e ilyenent írni?

2. *hallgató*: Én például X. miséire gondolok. Most nagyon népszerűek. Elképzelhetetlennek tartja-e, hogy ez a vonal, amit ő képvisel, később még a praxisban alkalmazható legyen?

J. Z.: Nem tartom elképzelhetőnek. Illetve ezzel kapcsolatban azt kell mondanom, hogy nem érdemes még egyszer azt megírni, amit megírtak.

2. *hallgató*: És ki írta meg?

J. Z.: Akár Kodály, akár Sztravinszkij, akár... Bármily egyénien is van kezelve ez az anyag, de állandóan olyan patternekkal van tele, amelyek ezer

helyről ismertek. Én az egyik misét hallottam többször is, az semmi szín alatt nem liturgikus célra való. Annak a szelleme sem liturgikus, sőt egy-két részletét leszámítva még az sem jut eszembe, mint a Zsoltárszimfóniával vagy Weberrel kapcsolatban, tehát hogy vallásos. Ez az én igazi problémám, tehát ezért mondtam rá, hogy „nem”. A másik részét felejtsem el, az csak egy experimentálisabb irányban dolgozó embernek a megjegyzése. Lehet, hogy ezt a tendenciát igazolja a történelem, de ezt a szellemet nem érzem liturgikusnak..

2. *hallgató:* Ennyire konkrétan nem X.-re gondoltam, hanem a tendenciára.

J. Z.: Nem, a tendencia sem. Nekem az az érzésem, hogy nem lehet úgy csinálni, mintha Richard Strauss után nem lett volna zeneszerzés. Ezt ki lehet terjeszteni: nem lehet úgy csinálni, mintha Kodály után nem történt volna, s aztán be lehet helyettesíteni a neveket. Van egy kortárs zeneszerzői irányzat, amely szerint azok a kortárs zenék, amelyeket az ún. nagyközönség a mai napig nem fogadott el, zsákutcát jelentenek, és vissza kell csatolni oda, ahol a kortárs zene és a közönség kapcsolata még egészségesnek tűnt. Ezzel szemben nekem az a véleményem, hogy a történelemben soha nem volt egy bizonyos százaléknál nagyobb réteg, amelyik ezt a fajta zenét fogyasztotta volna. Tehát az, hogy valakit Bécsben nem fogad el kétezernél több, az nem érdekes. Mozartot sem tudták többen befogadni. Csak egy különbség van, hogy akkor volt egy egységes zenei nyelv, egy egységes hangzás, aminek különböző elemei között átjárhatóság volt. Ez ma nincs.

Ugyanakkor – és erről is érdemes beszélni, az egyházzene kapcsán is –, az egyház részéről van egy olyan törekvés, hogy a zene által akarja becsalogatni a hívőket a templomba. Hát ez aztán a fából vaskarika! Amikor megy a beatmise, meg a nem-tudom-mi, vagyis olyan zenei elemek kerülnek be, amelyek egyáltalán nem nemesednek át! Én nem azt mondom, hogy nem lehetséges a zeneszerzői nyersanyagot bárhol venni; csak azt mondom, hogy ezek az anyagok nem kerülnek abba a kontextusba, hogy a templomba valók legyenek.

Egyébként ez a közönség vagy hallgatóság, amire hivatkoznak, órákon át hagyja a fülét bombázni olyan hangokkal és hangzásokkal, melyek egyáltalán nincsenek távol a kortárs zene hangzásaitól, csak ezek a hangzások olyan mértékben primitíven fogyaszthatók, hogy az embertől nem igényelnek semmiféle szellemi erőfeszítést vagy odafigyelést. Például a tévéből áradnak ezek a hangok.

3. *hallgató:* Nekem is volt szerencsém X.-miséket énekelni. De én is osztozom abban az érzésben, hogy a szombat esti mise érvényes vasárnapra, az nem azt jelenti, hogy a szombat esti zene vasárnap is érvényes... Tehát tényleg nagyon fogyasztható, de olyan könnyűzenei elemeket használ fel benne, amik lehetnek értékesek is, csak éppen „rossz” a szöveg hozzá. Szóval mesterien földolgozza a Glóriában, hogy „Sej, haj, Rozi, vasárnap kirándulunk”, de hát...

D. L.: Azt gondolom, és ez a XX. században különösen fontos – hogy mégis van magának a zenének a *jellegeiben* valami, amitől „odavaló” vagy „nem odavaló”. Induljunk messzebből. Van az újabb kori egyházzében egy veszély, s ez: a „kifejező zene”. Hogy a Kyriének esedeznie kell, a Glóriának újjongania, stb. Ez egy primitív folyamatot indíthat el a zeneszerzőben. Ezzel szemben ha a régi liturgikus zenét nézzük – például a gregoriánt –, semmi stiláris különbség nincs aközött, hogy „Jubilate” vagy „De profundis”. Van különbség aközött, hogy valami rezponzórium-e vagy antifona. De az újkori értelemben a klasszikus egyházzene nem „kifejező” zene. Ezzel nem azt mondom, hogy érzelmileg hideg. De maga a zene egy bizonyos távolságot tartó zene.

Ha én meg tudnék fogalmazni egy liturgikus programot, akár a kortárs zene számára is, ez a *távolságtartás*. Valamiképpen olyan objektív nyugalomba helyezze vissza a zenei anyagot, hogy azzal mint egy szentségi jellel bánjon. Tekintse úgy, mint egy monstanciát, amelyben felmutat egy istenit. Legyen benne valami tisztelet, a dolognak egy bizonyos „függönymögöttsége”. Ez egyfajta szketizmust kíván. Ezt a zenei aszkézist elvárnám a liturgikus zenétől. Hogy ne tomboljon a zenében, nézze meg, mi az a legkevesebb eszköz, aminek használatával élni tud. (Igaz, erre az „eszköztelenségre” csak az képes, aki kiválóan ismeri és kezeli, mindazt az eszközt, melyből válogat, s amelyről nagyrészt lemond.) És akkor talán van egy kis esélye arra is, hogy ebben az eszköztelenségben nem kell elfelejtenie azt, hogy 1993-ban él. És minthogy nem halmozza bele azokat az eszközöket, amelyeket a XX. század végén már csak olyan módon tudna használni, amivel riasztaná az átlagembert, ezért mondjuk egy trichord-dallammal csinálhat olyan zenét, mely XX. századi, s amitől mégsem kell senkinek megijednie. Egyfajta visszavonulás, a zene lecsupaszítása adna esélyt, ami nem hatni akar, nem hatásos akar lenni.

S igaz az is, hogy az embereket, a hívőközösséget tekintetbe kell venni. De én ellenezném azt a kijelentést, hogy a zene a hívőközösségnek szól. A zene szerintem a liturgikus tartalomnak egyfajta kifejezése. És független attól, hogy az embereknek ez tetszik-e vagy nem. Persze nem független egészen ettől a vonatkozástól, mert az embereket nem riaszthatja el magától. Emberszeretőnek kell maradnia. De a feladata elsődlegesen nem az, hogy az emberekre hasson, hanem hogy a maga eszközeivel megjelenítse a *sacrumot*. A zene első kötelessége az, hogy szakrális legyen, a szakralitást jelenítse meg. S egészen szóról szóra értendő. Hiszen mi a szentség meghatározása? Olyan külső, látható dolog, mely egy láthatatlan istenit közvetít. A „látható” dolog ez esetben: a hang. A zeneszerzőnek úgy kell felmutatnia azt a hangot, hangközt, dallamképletet, hogy az ne legyen több annál, mint hogy egy *sacrumot* közvetít. Nem tudok ennél többet, mert nem vagyok zeneszerző, de valahol ebben az irányban látom – ha van egyáltalán – a megoldást.

CANTIONAL,

Das Gesangbuch Aug.

spurgischer Confession,

In welchem

Des Herrn D. Martini Lutheri-

und anderer frommen Christen / auch des

Autors eigene Lieder und Psalmen /

socht etlichen Pöppeln und

Choristen /

So in Chur- und Fürstenthümen Sach-

sen / insonderheit aber in diesen Kirchen und Geo-

meinen nicht weniger gebräuch-

Verfertigt / und mit 4. 5. und 6. Stimmen

Componirt

von

Johan-Hermano Schell / Grünbain.

Directore der Musick dafelbsten.

Cum
Priv.

Blod.
Sax.

1 6

2 7.

In Verlegung des Autors, und bey demselben auch
bey Schell in S. Thomae dafelbst zu finden.